

„Wychowanie w Rodzinie” t. IX (1/2014)

Romana MYKHAYLYSHYN

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki, Ukraina

Ukraińskie narodowe tradycje rodzinnej edukacji dzieci i młodzieży

Ukrainian national traditions of children and youth education
in the family

Streszczenie

W warunkach odnowy narodowego systemu edukacji Ukrainy, aktualna staje się potrzeba odrodzenia tradycji ukraińskiej rodzinnej edukacji jako duchowo-moralnego źródła kształtowania się osobowości, skutecznego środka kształtowania narodowej świadomości, utwierdzenia norm i wartości ukraińskiej mentalności. Rodzinna edukacja jest rdzeniem procesu wychowawczego. W Ukrainie ma ono dostateczny potencjał, ponieważ jego doświadczenie gromadziło się od dawnych czasów i dlatego jest głęboko historycznie zakorzenione. Tradycyjna ukraińska rodzinna edukacja – to historycznie uformowany, oszlifowany przez bezustanne stosowanie w ciągu wielu wieków w środowisku Ukraińców pedagogiczny system poglądów, ideałów i środków ojcowego-matczyńskiego wpływu na dzieci i młodzież, skierowanych na kształtowanie energicznej osobowości, zapewnienia rozwoju duchowej jedności, ciągłości, dziedziczności pokoleń.

Słowa kluczowe: rodzina, tradycje, zwyczaje, obrzędy, rodzinoznawstwo, mądrość ludowa, pedagogika rodziny.

Abstract

Ukrainian people's family traditions in the education of children and youths in the national revival of education in Ukraine is particularly acutely needed to renew traditional Ukrainian family education as a source of the spiritual and moral formation of national consciousness, establishing norms and values of the Ukrainian mentality.

Family education is an important part of the educational process. In Ukraine, it has deep historical roots, as the experience accumulated since ancient times. Family education based on the national identity is a historical educational system of beliefs, ideals and generation link effects on children and young people, designed to create a moral and aesthetic identity, to ensure the development of spiritual unity and the heritage of generations.

Keywords: family, traditions, customs, rites, folk wisdom, family pedagogy.

Wychowanie – kategoria od zarania utożsamiana z człowiekiem. Już od czasów starożytnych człowiek widział bowiem sens życia w kontynuacji swojego rodu. Ludzie nie posługiwali się jeszcze pismem, nie było profesjonalnych nauczycieli, nie było takich instytucji jak szkoły, ale rodzice szczególnie się martwili o wychowanie swoich dzieci. I teraz narody, plemiona, które żyją osobno, w odległych miejscach i znajdują się na poziomie prymitywnego rolnictwa, przywiązują szczególną uwagę do wychowania swoich potomków.

Doskonale jest to widoczne w pisarstwie chociażby Sat-Okha, którego los w młodym wieku wraz z matką zaprowadził do jednego z plemion indiańskich w Ameryce. W swojej książce *Ziemia słonych skał*¹ szczegółowo opisuje on lokalny system wychowania panujący wśród indiańskiego plemienia prowadzącego półkoczowniczy tryb życia, nie posługującego się wszak pismem, a kierowanego przez wodza. Mimo tych uwarunkowań działa w nim klarowny system wychowania młodego pokolenia. Ustalono zasady kształcenia, określone formy, metody i środki, z uwzględnieniem również wiekowych, anatomiczno-fizjologicznych i psychicznych cech rozwoju osoby. Ważne miejsce w tym systemie zajmują jednak przede wszystkim tradycja i rytuały.

Wśród wszystkich istotnych i doniosłych osiągnięć ludzkości jedno z wiodących miejsc należy do rodziny. „Od urodzenia wywodzi się ludzkie życie”, „Bez rodziny nie ma szczęścia na ziemi” – mówią Ukraińcy. Rodzina jest podstawową jednostką narodu, społeczeństwa i państwa. Nie na próżno w ustnym przekazie dominuje wyraźne stwierdzenie, że „kiedy rodzina jest mocna, to państwo też jest mocne”. Rodzina to ostoja wartości moralnych, tradycji narodowych, pamięć przodków, swoista „kołyska rodu”.

W ukraińskich rodzinach dzieciom zawsze przekazywano, że człowiek jest nierozzerwalnie związany ze swoim rodem, narodem. Najważniejszym strażnikiem porządku w rodzinie i relacjach społecznych, prawem bytu był obyczaj. Obowiązywał każdego członka rodu, by mógł on poznawać i mieć wiedzę na temat swego pochodzenia aż do siódmego pokolenia. Człowieka, który nie znał historii swojej rodziny uważano za pozbawionego korzeni. Zatem, w rodzinach

¹ Zob.: Sat-Okh [właśc. Stanisław Supłatowicz], *Ziemia Słonych Skał*, Biblioteka Młodych [Czytelnik], wyd. 1., Warszawa 1958.

przechowywano zapisane wspomnienia, legendy, przedmioty codziennego użytku, portrety i inne dokumenty historyczne o czynach przodków. Stąd – co należy podkreślić – z estymy do pamiątek rodzinnych, rodzi się bowiem miłość i szacunek do rodziny, ojczyzny, narodowych zwyczajów i tradycji.

Znany badacz ukraińskiej rodziny naukowiec, Miroslav Stel'mahovič, uważa, że dzięki stosowaniu narodowego systemu wychowania rodzinnego każdy określony naród „przedłuża siebie” w swoich dzieciach, nieustannie pokazuje narodowego ducha, charakter, mentalność oraz tradycyjną codzienną kulturę rodzinną. Bogate w duchową i emocjonalną treść wyrażenia ludowe, zwyczaje i obrzędy są niewyczerpanym źródłem kształtowania zmysłu piękna oraz estetycznego doświadczenia jednostki. Postrzeganie i rozumienie wartości tradycji, rytuałów jest ważnym elementem kultury estetycznej, bez której ludzkie uczucia pozostają obojętne na wszystko to, co majestatyczne i piękne.

Szczególną artystyczno-pedagogiczną doskonałością charakteryzują się rodzinne rytuały i zwyczaje. Nieograniczone określonym czasem, działają na ludzi niepostrzeżenie, niezależnie od ich woli i pragnień, ponieważ naturalną sferą ich funkcjonowania jest codzienność rodziny, a właśnie w tym środowisku przebywa człowiek od pierwszych dni życia aż do ostatnich.

Ukraińskie obrzędy i zwyczaje ludowe napełnione są wysokim ładunkiem emocjonalnym, który podświadomie przenika do duszy człowieka, podnosi i uszlachetnia jego uczucia i czyny, inspiruje do działania, do doskonałości. W ujęciu Dmitrija Čiževskiego widać wyraźnie, iż „[...] naszemu narodowi genetycznie właściwe są «emocjonalność», «czułość, liryzm», które są wyrażone w estetyce życia ludowego Ukraińców, ich obrzędach»².

Powrót do korzeni i tradycji ludowych rodziny ukraińskiej dziś jest niezwykle istotny i ze wszech miar aktualny. Źródła historyczne ukraińskiej pedagogiki rodziny przekonują nas, że jednym z najważniejszych i najtrudniejszych zadań jest – wychowanie obywatela – patrioty Ukrainy. Pomocne w tym są tradycje ludowe, ulegające transmisji głównie w rodzinie, która staje się potężnym źródłem kształtowania norm etycznych osobowości, włączenia jej do historycznych początków narodu, wykształcenia szacunku dla innych tradycji. Wychowanie rodzinne traktuje się jako fenomen życia rodzinnego i społecznego.

Wychowywanie dziecka – to systematyczne i celowe oddziaływanie na jego umysł, ciało i duszę, które zależy nie tylko od struktury społecznej i politycznej społeczeństwa, jego potrzeb wewnętrznych i zewnętrznych, zachodzących procesów, ale także od narodowych cech Ukraińców, filozofii i kultury narodu. Dlatego ważnym obszarem edukacji jest jego kierunek narodowy, mający na celu przyswojenie przez dzieci zarówno narodowych, uniwersalnych postaw i wartości, jak i tworzenia poczucia szacunku, życzliwości, tolerancji do poszczególnych członków rodziny i otoczenia.

² D.I. Čiževskij, *Očerki po istorii filosofii na Ukraine*, 2-e izd., München 1983, s. 19.

W tym kontekście „mądrość ludowa” daje niejako podstawy do postrzegania zjawiska wychowania w jego uniwersalnym charakterze, umacnianym m.in. przez: gniazdo rodzinne, rodzinę, pamięć rodu, język ojczysty, ciągłość i dziedziczność pokoleń, humanizm, twórczą pracę, rodzime środowisko etniczne czy też kultywowanie cnót moralnych narodu.

W realizacji celu wychowania narodowego Grigorij Vašenko, w pierwszej kolejności, umieścił rodzinę, wierząc, że to właśnie rodzice powinni zaszcześcić u dzieci uczucia narodowe, kształtować w nich ideał narodowy, innymi słowy, „środowisko, które stworzył naród w rozumieniu właściwości osoby ludzkiej”³.

Człowiek, podejmując się różnorodnej działalności, zderza się z nowymi wychowawczymi praktykami rodzinnymi, zwyczajami, rytuałami, tradycjami, rozumianymi tu jako sposób zachowania i przekazywania młodemu pokoleniu wiedzy, umiejętności, nawyków a także wizji głównych sposobów kształtowania osobowości poprzez stosunek do siebie, do innych i do pracy. Istotna w tym jest również świadomość sprzyjającego klimatu duchowo-moralnego, jaki winien panować w rodzinie, dla rozwoju psychicznych cech osoby (sfera potrzeb, uczuć, czynów i działań dobrowolnych itp.).

Rodowód wychowawców wywodzi się z ojca i matki rodziny. Za wielki dar natury uważane jest „przedłużenie siebie” i powtórzenie się w swoich dzieciach. Każdy z nas zdaje sobie sprawę ze swego powołania–bycia ojcem, matką. Tradycyjna moralność ludowa opiera się na autorytecie rodziców, z obrazem których kojarzy się pojęcie dobra, prawdy i sprawiedliwości. Społeczeństwo powierzyło rodzicom odpowiedzialność za organizację życia rodziny, dzieci, uznając ich za pierwszych i niezastąpionych wychowawców, a relacje rodzinne oparte na obywatelskim obowiązku, odpowiedzialności, mądrej miłości, wymagającej mądrości ojca i matki stają się wielką siłą wychowawczą.

Przyszłość każdego narodu odnajduje się w jego dzieciach. Bowiem dziecko, które od dzieciństwa jest oświecone modlitwą ojca i matki, kołysanką, chętnie wchłaniając otaczający świat duchowy, kulturę relacji rodziców, staje się posłańcem rodu w przyszłość. Człowiek przekuwa swoje „dzisiaj” na „jutro” swoich dzieci, wnuków i prawnuków.

Liczne źródła etnograficzne wskazują, że narodzenie się dziecka w rodzinie było mile widziane. „Dzieci to rosa Boga” – mówi ludowe przysłowie. Pojawienie się dziecka na świecie było dla całej rodziny wielkim, radosnym wydarzeniem i odpowiednio towarzyszyły mu rytuały rodzicielskie. Daje się zauważyć zespół zwyczajów i czynności rytualnych związanych z narodzinami dziecka, wyborem imienia, chrzestnych, chrztem, pierwszą kąpielą, kultem matki i dziecka jako członków rodziny.

Niestety wiele z tego zostało już dziś utracone. Niepamięć rodzicielskich zwyczajów zubaża duchowo dzieciństwo i macierzyństwo. Należy mieć jednak

³ G. Vašenko, *Vospitatel'nij ideal*, t. 1, Poltava 1994, s. 191.

nadzieję na powrót współczesnej rodziny do najlepszych tradycji ukraińskiego macierzyństwa.

O oczekiwaniu na dzieci mówi się w wielu wierzeniach ludowych. Zbudowawszy nowy dom, gospodarz zasadzał krzew kaliny jako symbol piękna, pomysłowości i szczęścia, „żeby dzieci się rodziły”, „żeby dzieci małe kalina kołysała”. Gospodarze cieszyli się, jeśli pod dachem domu lepiły gniazda jaskółki. Równie dobrym znakiem było zasiedlenie się bocianów w chacie. Jest to symbol szczęśliwej rodziny, rodzinnej harmonii, szczęścia małżeńskiego, takiego rodzinnego bogactwa jak dzieci.

Dla naszych przodków, wychowanie dzieci było świętym obowiązkiem rodziców. Zgodnie z normami tradycyjnej i chrześcijańskiej moralności rodzice byli odpowiedzialni przed własnym sumieniem, Bogiem i narodem za los, wychowanie i moralną dojrzałość swoich dzieci. Martwiąc się o ich przyszłość zdawali sobie sprawę, że warunkiem udanego wychowania jest więź duchowa między pokoleniami, dlatego zapobiegliwie pielęgnowali w środowisku rodzinnym takie wartości moralne, jak: poszanowanie starszych, współczucie, szczerść, pracowitość czy bogactwo ducha.

Moralność tradycyjna oparta była na autorytecie słowa, jego wysokiej misji i bezsporności. Przede wszystkim dotyczyło to etykiety rodzinnej, gdzie pierwszeństwo należało do głowy rodziny – ojca. Jego słowo nie tylko stanowiło prawo, ale też uczyło, łączyło i zatwierdzało zasady moralne. Jednocześnie taki szczególnie stosunek do słowa ojca wymagał od niego niezwyklej odpowiedzialności i wysokiej cnoty. Przywołajmy tu powiedzenie: „Choć ojciec skąpy w słowach, ale one stanowią prawo”. Ojciec kształtuje u dzieci takie cechy fizyczne i wolicjonalne, jak wytrzymałość, dyscyplina, pracowitość itp. Do niego należy wiodąca rola w organizacji gospodarstwa domowego. Zwierzchnicza pozycja głowy rodziny daje mu prawo rozwiązywania problemów w różnorodnych sytuacjach życia codziennego: „Szanuj ojca i Boga, będzie ci wszędzie droga”, „Jak ojca rzucisz, tak sam i zginiesz”.

Ród ludzki trwa dzięki matce, która nie tylko rodzi, ale też karmi dziecko, stawia na nogi, jej rola w wychowaniu rodzinnym jest niezastąpiona. Dzieci i w dorosłym życiu będą się kierować radami matki, tj. wyniki matczynego wychowania zostawiają głęboki ślad na całe życie. Tradycje ludowe nakazywały szacunek do kobiety – gospodyni, która była głównym strażnikiem ogniska domowego. Matka to przede wszystkim ucieleśnienie miłości, uczciwości, humanizmu. Jej głównym zadaniem jest zaszczepienie dzieciom człowieczeństwa, współczucia, tolerancji i życzliwości innym. Stąd wywodzą się genetyczne cechy charakteru ukraińskiego: dobro, szczerść, ciepło, gościnność i pracowitość. „Matki nie można kupić, ani nie można na nią zasłużyć”, „Kto ma mamusię u tego i głowa gładka”, „Dzieci płaczą a u matki serce boli”.

Na uwagę zasługuje opinia wielkiego humanisty Vasiłiâ Suhomlinskogo, w której czytamy, że „[...] początki – pierwsze cieniutkie jeszcze korzenie du-

chowego rozwoju dziecka – są w myślach, uczuciach, emocjonalnych przeżyciach matki. Człowiek w rozwoju moralnym staje się takim, jak jego matka, a ściślej, takim, jaka jest harmonia miłości i woli w jej świecie duchowym⁴.

Sprzymierzeńska miłość matki do dzieci stała się szczytem człowieczeństwa dla pedagogiki ludowej. Dzięki staranności, gospodarności i niezwykłemu umysłowi kobieta nierzadko stawiała się głową rodziny: „Bez kobiety, jak bez kotki”, „Kobieta przetnie i górę kamienną”, „Mężczyzna w domu jest głową, a kobieta duszą”.

Aby harmonijnie wychowywać dzieci, rodzice przestrzegając norm pedagogiki ludowej winni sami rozwijać w sobie dobroczynne wartości, własnymi działaniami kształtować to, co chcieliby zobaczyć u swoich dzieci. Bezspornie w tym ujęciu wydaje się jedna z przywoływanych już pośrednio tu zasad pedagogicznych, mówiąca o tym, że nic tak głęboko nie przekonuje, jak osobisty przykład rodziców w odniesieniu do charakteru relacji między członkami rodziny. W związku z tym, im większy autorytet rodziców w oczach dziecka, tym bardziej wpływają oni na kształtowanie się jego uczuć i zachowań. Nie bez kozery mówiło się w narodzie: „Jaki krzak, taka gałązka, jaki ojciec, takie dziecko”, „Niedaleko pada jabłko od jabłoni”, „Jaki dom – taki płot, jaki ojciec taki syn”.

Mądrość życiowa, rozsądek, uczciwość, rzetelność i czułość rodziców to zawsze mile widziani partnerzy dobrobytu rodziny, zrozumienia i sukcesu w procesie wychowania dzieci. Niezwykle ważne znaczenie dla zapewnienia rodzinnego dobrobytu i komfortu w ukraińskich rodzinach miał zwyczaj wybaczenia sobie nawzajem popełnionych krzywd w wigilię wielkich świąt chrześcijańskich. Idea przebaczenia służyła osiągnięciu harmonii w relacjach rodzinnych. Ojciec i matka dawali dzieciom przykład czystości relacji, wzajemnej miłości i szacunku dla starszych członków rodziny. Dzisiejsza młodzież, wyznając „ducha wolności”, często gardzi słowem rodzicielskim i nie szanuje ich mądrości życiowej. „Bez mądrości rodzicielskiej nie ma wychowawczej mocy rodziny” – zaznaczał V. Suhomlinskij⁵. „Czcij ojca swego i matkę swoją, aby ci się dobrze powodziło i abyś długo żył na ziemi” – powiedziano w Ewangelii. Miłość i szacunek dla rodziców, jako jedna z największych cnót, głęboko zakorzeniła się w życiu Ukraińców. W wielu rodzinach było w zwyczaju całowanie ręki rodziców i krewnych. Ukraińcy od dzieciństwa uczyli dzieci modlitwy za rodziców i za całą rodzinę. Przejawem szacunku dla rodziców i starszych było zwracania się per „Wy”. Witając się dzieci powinny były się uklonić. W tradycji ludowej posłuszeństwo i poważanie opierały się na przekonaniu, że w społeczeństwie największy szacunek powinno się ukazywać temu, kto ma większe doświadczenie.

⁴ V. Suhomlinskij, *Kak vospitat' nastoâšego čeloveka*, K.: Sov. Škola 1976, T. é., s. 20.

⁵ Tenże, *Roditel'skaâ pedagogika*, K., 1978, s. 21.

Zgodnie z dobrą tradycją ludową aktywnymi wychowawcami w rodzinie byli babcia, dziadek, bracia i siostry. Starszy brat lub siostra byli szanowani przez młodsze rodzeństwo. Relacje między braćmi i siostrami znajdują się wysoko w kulturze związków międzyludzkich. Nic dziwnego, że istnieje wśród narodu ukraińskiego przekonanie, że dzieci wychowują dzieci. To unikalne zjawisko wzajemnego oddziaływania wychowawczego wśród rodzeństwa pozostało bez uwagi w literaturze pedagogicznej. Warto jednak podkreślić, że ukraińska rodzinna pedagogika ludowa broni harmonijnej relacji między nimi, nawołując do tego przez folklor: „Synowie i córki – liście z jednego drzewa”, „Swoją swojemu nie jest wrogiem”, „Jeśli brat bratu nie pomoże, to co mówić o obcych ludziach!”.

Aktywnie wytwarzają w zachowaniu dzieci szacunek do dziadków ukraińskie zwyczaje rodzinne, według których na przykład, honorowe miejsce przy stole było przypisane dla babci i dziadka. W ukraińskiej wiedzy o pochodzeniu, czułość, dbałość o ludzi w podeszłym wieku jest uważana za jedną z najbardziej charakterystycznych cech człowieczeństwa. Decydującym czynnikiem kształtowania jego w rodzinie jest szacunek, serdeczna troska o dziadków. Przysłowie „Wszystkich babcia obdarowała, lecz babcie nikt”, zmusza do zastanowienia się nad losem osób w podeszłym wieku. Właśnie dziadkowie mogą pomóc rozwiązać problem natury moralnej, taki jak pielęgnowanie u dzieci uważnego, szczególnego stosunku do osób starszych. W związku z tym, sposób życia w rodzinie, relacje między jej członkami oddziałują na dziecko, kształtując skłonności i umiejętności niezbędne do pełnienia przyszłej roli ojca lub matki.

Przez wieki, ukraińska rodzina trzymała się tradycyjnego chrześcijańskiego podejścia do systemu wychowania dzieci, który opiera się na uznaniu Autorytetu Najwyższego i na wierze w ideały Dobra. Prawo duchowe dla Ukraińców – to jest prawo życia, moralności i etyki. Rodzinne wychowanie religijne pogłębiane w szkole, religia była przedmiotem obowiązkowym. Matka i ojciec uczyli dzieci pierwszej modlitwy, pokazywali ikony jako symbol Boga wszechoobecnego, przygotowywali ich do życia chrześcijańskiego. Upadek religijności w społeczeństwie zaczyna się od upadku religijności w rodzinie. W przemówieniu do rodziców metropolita Andrej Šeptickij podkreślał, że dom rodzinny jest pierwszą i najważniejszą szkołą, w której dzieci muszą nauczyć się kochać Boga i ludzi. W rodzinie, istnieje wiele możliwości, aby pokazać, jak nasze życie wsparte jest na prawach Boga.

Ważną rolę w rodzinie odgrywa kult języka ojczystego. Właśnie język jest pierwszą oznaką tożsamości narodowej, warunkiem znajomości tradycji, zwyczajów i psychologii. Według profesora Ivana Oginienko wstydzienie się języka ojczystego – jest zdradą swojego narodu i największym grzechem przeciwko niemu. Własne dzieci powinno się wychowywać tylko w języku ojczystym,

ponieważ tylko on przyniesie im więcej wartości duchowych”⁶. M. Stel'mahovič podkreślał, że język ojczysty jest mocnym środkiem wychowawczym i potężnym narzędziem wychowania, a „[...] rodzice muszą wiedzieć i powiedzieć swoim dzieciom, że język ukraiński jest językiem urzędowym dużego europejskiego narodu i służy jako jeden ze starszych, wysoko rozwiniętych języków świata, z którego powinien być dumny i z chęcią korzystać każdy Ukrainiec”⁷.

Zdaniem pedagoga, w rodzinie powinien panować kult gościnności. Dla Ukraińców od dawna są charakterystyczne tradycje paremiografii (przywitania, pozdrowienia, pożegnania, życzenia), które tworzyły atmosferę łagodności, spokoju, tolerancji i życzliwości⁸. Spotykając się wymieniamy się życzeniami: „Z dniem świętym, bądźcie zdrowi”, „Bądźcie zdrowi”, „Wyrazy uznania dla Was”, „Zdrowia z okazji święta”, „Niech Bóg da szczęścia” i inne.

Dzieci z początku tylko słuchają i obserwują zachowania rodziców, dziadków i znajomych, później przyjmują, a następnie sami tak się witają ze starszymi, wypowiadają takie same życzenia.

Tradycyjnie, wiele uwagi w rodzinach ukraińskich przywiązywano do zaszczepienia w dzieciach chęci do życia i pracy zgodnie z prawem piękna. Wychowanie estetyczne zostało podporządkowane przede wszystkim zasadzie emocjonalności. Przyczyniły się do tego obrzędy, tradycje i obyczaje. Estetyczne wychowanie dzieci w rodzinie zaczyna się od kołysanki. Uduchowiona matczyzna kołysanka swoją melodią i rytmem wprowadza dziecko w świat lirycznych obrazów, wywołuje pierwsze odczucia piękna.

W narodzie od dawna zauważono, że kołysanka posiada magiczną moc, uspokaja dziecko, daje mu pozytywne emocje, nastroja pogodnie dziecko i matkę, a słowem i śpiewem prowadzi w świat nieznany i niewidzialny.

Później kołysanka powinna stać się implikacją do głębszego zainteresowania się motywem pieśni ludowej, która zawiera istotny potencjał kształtowania doświadczenia estetycznego jednostki. Miłość do muzyki i śpiewu doceniano już od dzieciństwa, od kołyski. Według tradycji, Ukraińcy wykonywali kołyskę z pięknego „śpiewającego” drewna – klonu, jesionu lub kaliny, żeby dzieci wyrosły w przyszłości na śpiewających, silnych i pięknych. Nad kołyską dziecka zawsze wieszano dzwoneczek, kolorowe pierścienie i inne zabawki, które pobudzają uwagę, wywołuje dobre emocje dziecka, skupiają wzrok i aktywują ruch. Były to pierwsze obiekty, które kształtowały u dzieci wrażliwość na estetyczne postrzeganie otaczającego świata.

Warto pamiętać, iż życie duchowe dziecka jest postrzegane jako pełne wtedy, gdy żyje ono w świecie zabawy, bajki, muzyki, wyobraźni i kreatywności. Mądrość ludowa mówi: „Tam, gdzie zabawa – tam radość”. Zabawy ludowe – nieoceniony skarb wychowawczy i rozwojowy, który pozostawili nam przodko-

⁶ I. Ogienko, *Nauka o raznoôzyčnye obâzannostâh*, K., 1994, s. 38.

⁷ M.G. Stel'mahovič, *Ukrainskaâ semejnaâ pedagogika: Učeb. Posobie.*, K. ISDO, 1996, s. 114.

⁸ Tamże, s. 190.

wie. Główną wartością zabaw ludowych w wychowaniu rodzinnym jest to, że przez pryzmat ich treści w sposób łatwy, bez presji rodzice zaznajamiają dziecko z otoczeniem, kształtują określone umiejętności, podnoszą świadomość narodową, zapoznają z tradycjami rodzinnymi, przygotowują do życia.

Zabawy ludowe zachęcają do aktywności, kształtują sprawność fizyczną, rozwiązują problemy zdrowotne wychowania rodzinnego. Korzystanie z zabaw ludowych w rodzinie, takich jak np.: „Leciał wróbelek”, „Pokój – pokojem”, „Kot Afanasij” itd., przyczyniają się do poczucia jedności dziecka z innymi członkami rodziny, którzy współdziałają ze sobą.

Podstawę tradycyjnego wychowania rodzinnego tworzy praca. Właśnie ona jest miarą duchowych i fizycznych cech człowieka. Już same narodziny dziecka były postrzegane jako pojawienie się przyszłego pracownika. Stosunek do pracy powinno się kształtować już od najmłodszych lat. Podobną funkcję wychowawczą pełniły zabawy związane z codziennym życiem rodziny. Za starannie wykonane zadanie rodzice nie zapominali pochwalić dziecko, aby uświadomiło sobie istotę swojego skromnego, ale ciągłego wkładu we wspólne życie rodzinne. Ukraińcy uczyli swoje dzieci, czuć i rozumieć piękno pracy. Według dawnych zwyczajów, rodzice starali się przekazać w spadku swoim dzieciom wiedzę i doświadczenie wykonywania przedmiotów sztuki użytkowej, tym samym pielęgnując zarówno szacunek do pracy, jak również potrzebę odczuć estetycznych. Nawet udział dzieci w uprawie kwiatów, warzyw, sadzeniu drzew wywołuje u nich odczucia emocjonalne, wspiera rozwój umysłowy, estetyczny i wyrabia taką cechę jak pracowitość.

Najważniejsze w wykształceniu cech pracowitości u dzieci jest zaszczepianie u nich świadomego stosunku do pracy, a przy tym nietolerancji do beczynności i lenistwa. Jednocześnie należy wspierać kulturę pracy, zdolność do prawidłowego jej wykonywania i panowania itp. Rodzice winni zdawać sobie sprawę z oczywistej prawdy, szczególnie aktualnej dzisiaj: że jeśli aktywność dzieci nie ukierunkowuje na pożyteczną pracę, może wkrótce ona się ujawnić w zachowaniu niemoralnym. Suhomlinskij uważał wspólną działalność rodziców i dzieci za podstawę skutecznego wychowania i za odwieczną tradycję pedagogiki rodzinnej.

Bogata treść i oddziaływanie estetyczne mają ukraińskie rodzinno-religijne święta i obrzędy. Tradycyjne święta łączą sztukę muzyczną, werbalną, przejawiają się w amatorskich występach folklorystycznych, pieśniach, zabawach, rekwizytach, symbolach i kostiumach. Każde ukraińskie święto, narodowe lub religijne, uduchawia ludzkie uczucia, zgodę małżeńską, daje optymizm życiowy. Do najbardziej chrześcijańskich świąt należy Boże Narodzenie z cyklem rodzinnych obrzędów i rytuałów, które swą wielkością i powagą uszlachetniają dusze tych, którzy biorą w nich udział. W ukraińskich rodzinach odpowiednio przygotowywano się do świąt Bożego Narodzenia: bielilo się w domu, zdobiło się

ściany świątecznymi ręcznikami, malowało się piec, dzieci i osoby młode wykonywały dekorację domu.

Bożonarodzeniowa obrzędowość Ukraińców jest niezwykle bogata w symbolikę. Tradycyjnym symbolem bożonarodzeniowego cyklu obrzędowości rodzinnej był *Diduch*. Wykonywano go z pierwszego dożynkowego snopu. *Diduch* symbolizował przodka rodziny, był rzeczywiście „wysoko artystycznym tworem”. Wskazuje to na dużą estetykę życia rodzinnego Ukraińców, ich potrzeby, aby być nie tylko konsumentem, ale także artystą, który mnoży piękno w życiu. Przedmioty z życia rodzinnego, które były używane w ceremoniach rytualnych, były obiektem kontemplacji, źródłem przyjemności estetycznej, kształtowały u młodego pokolenia estetyczne potrzeby ich ochrony i reprodukcji.

Najbardziej poetyckim bożonarodzeniowo-noworocznym działaniem było kołędowanie i *siedrowanie*. Tradycyjnie, młodzież i dzieci chodzili po domach, składali życzenia gospodarzowi i jego rodzinie. Motyw tych piosenek był uroczysty, pełno w nich było życzeń szczęścia i powodzenia. Kołędujący chwalili relacje rodzinne. Odgrywano także żywą ukraińską szopkę. Warto podkreślić przy tym, że gry i zabawy teatralne, jakie były udziałem dzieci i młodzieży, stawały się po części swego rodzaju środkiem wychowania estetycznego, ujawniały wartość narodowych ideałów estetycznych.

Przez wiele wieków życiodajne źródła Świąt Wielkanocnych napełniały ludzkie serca poczuciem piękna, radości i euforii. Według dawnego zwyczaju, przed Wielkanocą, kobiety i dziewczęta malowały pisanki i malowanki. Czynność ta, wymagająca nadzwyczajnego talentu artystycznego i umiejętności, przyczyniała się z pewnością do ugruntowania potrzeby tworzenia estetycznych atrybutów działań rytualnych. W wiosenne dni wielkanocne młodzież gromadziła się koło cerkwi na wzgórzach, tańczyli w kręgu, wołali wiosnę, dziewczyny dawały ukochanym najlepsze pisanki, w tak oryginalny sposób okazywały swoje uczucia. Ten dar demonstrował zdolności twórcze i smak estetyczny dziewczyny.

W ciągu swej długiej historii naród ukraiński opracował system moralnych i etycznych norm postępowania i komunikacji między mężczyzną i kobietą. Podstawę norm ludowych stanowiły estetyczne ideały piękna i szczęścia życia małżeńskiego, które można prześledzić w obrzędach wstępnej ceremonii ślubnej i weselnej. Ukraińska obrzędowość weselna – to rodzaj muzycznego występu z pieśniami, gramy, scenami teatralnymi, literackimi przerywnikami, różnorodnymi rekwizytami i symboliką. Obrządek weselny odbywał się zgodnie z tradycjami narodowymi i rozpoczynał się od swatania dziewczyny. Przy ścisłym przestrzeganiu kanonicznych elementów swatania (historia o „kunie – pięknej dziewczynie”, podanie swatom ręczników weselnych itp.) w ceremonii ślubnej zawsze pozostaje wiele okazji dla każdego uczestnika, aby stać się jej współtwórcą, wniesienia do procesu twórczości estetycznej własnego poczucia piękna. Tradycyjnie, w ukraińskich rodzinach młodzież ukierunkowywano w stronę estetycznych odczuć, kiedy w sposób naturalny dochodziło do połączenia wyso-

kiej moralności i pracowitości. Praca jako środek rodzinnych preferencji estetycznych odgrywa znaczącą rolę w ceremoniach ślubnych. Według zwyczaju, dziewczyna wiązuje swatów weselnymi ręcznikami własnej roboty, a narzeczonemu daje taką samą chustkę. Ukraińcy doceniali umiejętność dziewczyny nie tylko w odtworzeniu pewnego wzoru, ale również w tworzeniu własnego oryginalnego dzieła.

Wygląd dziewczyny („giętkie ciało”, „czarne brwi”, „brązowe oczy”, „rumiana twarz” itp.) tylko wtedy uważano za oznakę piękna, gdy łączył się z jej pracowitością.

Z symbolem piękna młodych mężczyzn kojarzono nie tylko siłę i piękno, ale także zręczność w pracach gospodarczych – umiejętność pięknego uorowania bruzdy, utrzymywania dziedzińca, budynków gospodarczych, inwentarza w formie estetycznej. Wyróżnienie pracowitości młodych ludzi to jeden z warunków stworzenia dobrej rodziny, pomagało utrzymywać narodowy ideał estetyczny, na który kierowano gusta osoby.

Dlatego ważną rolę w edukacji dzieci i młodzieży odgrywają pokrewne tradycje ludowe, obyczaje i obrzędy narodu ukraińskiego. Mając w sobie tę różnorodność w treści, charakterze, zastosowaniu i oddziaływaniu wychowawczym na człowieka, są to – jak twierdzi O. Stołârenko – „[...] życiodajne korzenie, które odżywiają duchowość w szczególności ideologię, moralność i estetykę każdego...”⁹. Im bogatsza gleba tradycji ludowych, kultury ojczystej, języka, tym bardziej gorliwie będziemy trzymać się zasad moralnych i nakazów poprzednich pokoleń, tym mocniejsze i głębsze korzenie tego drzewa, które obfituje w siłę, piękno i rodzi świeże pędy. Właśnie dlatego liczne narody na ziemi przechowują i podtrzymują twórczą spuściznę poprzednich pokoleń w języku, zwyczajach, pieśniach, opowieściach, kulturze tańca, prawie moralnym itp. Szacunek dla rodziców, naśladowanie ich zasad życia i postępowania, poprawność relacji, pracowitość, bezgraniczna miłość do ojczyzny, gotowość do bohaterских czynów, do tego by bezinteresownie walczyć o wolność – to wszystko „wkładało się” w duszę dziecięcą od kołyski poprzez wychowanie ludowe, poprzez kołysankę, bajkę, zabawę, obowiązkową pracę w domu i na roli, tradycje i zwyczaje.

Wychowanie dziecka było od dawna świadomym obowiązkiem każdego członka rodziny, ponieważ było traktowane jako obowiązek życia. „Co zasiejesz, to będziesz zbierał” – to semantycznie bogate przysłowie zawsze stanowiło credo rodzinnego wychowania dziecka.

Ukraińscy pedagodzy są przekonani, że wychowanie jednostki zapewnia wiele czynników, takich jak: rodzina, szkoła, środowisko, cerkiew i społeczeństwo. Jednak główną rolę w tym procesie odgrywa rodzina. Przede wszystkim w niej, realizuje się kształtowanie świadomości narodowej, miłość do ojczyzny, ojczystego języka ukraińskiego, miasta czy wsi, ożywienie tradycji, zwyczajów,

⁹ A.S. Stołârenko, *Narodovedenie. Formirovanie u škol'nikov cennostnogo otnošeníâ k čeloveku*, „Rodnaâ škola” 2000, nr 1, s. 15.

rytuałów, wiedza o własnym pochodzeniu, pochodzeniu nazwiska, historii rodziny itp.

Podczas swojej długiej historii naród ukraiński stworzył niezgłębione bogactwa narodowego wychowania rodzinnego. Dziś nadszedł czas na wspólne wysiłki rodziców i szkoły, aby ożywić te szlachetne tradycje. Przecież Rodzina – jest częścią państwa, i musimy odrodzić się w rodzinie i poprzez rodzinę.

Bibliografia

- Čiževskij D.I., *Očerki po istorii filosofii na Ukraine*, 2-e izd., Mûnhen 1983.
- Ogienko I., *Nauka o raznoâzyčnye obâzannostâh*, K., 1994.
- Stel'mahovič M.G., *Ukrainskaâ semejnaâ pedagogika: Učeb. Posobie.*, K. ISDO, 1996.
- Stolârenko A.S., *Narodovedenie. Formirovanie u škol'nikov cennostnogo otnošeníâ k čeloveku*, „Rodnaâ škola” 2000, nr 1.
- Suhomlinskij V., *Kak vospitat' nastoâšego čeloveka*, K.: Sov. Škola 1976., T. é.
- Suhomlinskij V., *Roditel'skaâ pedagogika*, K., 1978.
- Vašenko G., *Vospitatel'nij ideal*, t. 1, Poltava 1994.
- Vospitatel'nij potencial ukrainskogo narodnogo iskusstva, fol'klora, obrâdov i obyčaev v rabote učebno-vospitatel'nyh zavedenij*: Materialy Vseukrainskogo naučno-metodičskogo seminaru, Hmel'nickij HGPA 2008.